

Jezici nacionalnih manjina u Hrvatskoj na jednome mjestu¹

Prava nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj opisana su i propisana Ustavom i drugim temeljnim zakonima naše države. Među tim je pravima i pravo na identitet, kulturu, javnu i privatnu uporabu jezika i pisma pojedine nacionalne manjine te pravo na obrazovanje. Usto, predviđa se i mogućnost slobodnoga organiziranja informativne i izdavačke djelatnosti na vlastitome jeziku i pismu. Pravo na obrazovanje na jeziku pojedine nacionalne manjine može se ostvarivati od vrtićke razine pa sve do osnovnoškolske i srednjoškolske nastave. Katkad se to pravo ostvaruje u zasebnim školama ili školskim odjelima, a katkad pri različitim nacionalnomanjinskim udrugama. Također, jezik i pismo pojedine nacionalne manjine može se ravnopravno upotrebljavati uz hrvatski jezik i na razini općina, gradova, županija i državnih tijela, sukladno odredbama Zakona o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, a pripadnici nacionalne manjine imaju pravo na izdavanje javnih isprava na svojem jeziku i pismu, dvojezično ili višejezično ispisivanje prometnih znakova i drugih oznaka u prometu, dvojezično ili višejezično pisanje imena ulica, trgova, naselja, mjesta i zemljopisnih lokaliteta, tijela državne i mjesne uprave itd.

Ustav Republike Hrvatske temeljni je zakon s najvišom pravnom snagom u državi. U Izvorišnim se osnovama hrvatskoga Ustava navodi da se „Republika Hrvatska ustanovljuje kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta.” Iz te odredbe, kao i iz odredaba drugih zakona kojima se uređuju nacionalnomanjinska prava, proistječe i pravo svih dvadeset i dviju nacionalnih manjina na uporabu svojega jezika i pisma. S obzirom na to da dvadeset i dvije nacionalne manjine imaju mogućnost ostvariti to pravo, nećemo pogriješiti ako pretpostavimo da će ga nacionalne manjine koje imaju više pripadnika lakše ostvariti od malobrojnijih nacionalnih manjina. Upravo je stoga u području odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u Hrvatskoj učenicima pripadnicima

* Dr. sc. Filip Škiljan znanstveni je savjetnik u Institutu za migracije i narodnosti.

¹ Ovaj rad napisan je na međuinstitucijskome projektu *Repozitorij nacionalnomanjinskih jezika u Hrvatskoj* (RENA), koji se provodi u sklopu temeljne djelatnosti Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u suradnji s Institutom za migracije i narodnosti.

nacionalnih manjina omogućeno da svoje ustavno pravo na odgoj i obrazovanje ostvaruju na tri načina, odnosno prema trima modelima obrazovanja na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Riječ je o modelima A, B i C.

Model A podrazumijeva da se cjelokupna nastava izvodi na jeziku i pismu nacionalne manjine uz obvezno učenje hrvatskoga jezika u istome broju sati u kojemu se uči jezik nacionalne manjine. Taj model nastave provodi se u posebnim školskim ustanovama u kojima je cjelokupna nastava na jeziku pripadnika nacionalne manjine ili u posebnim odjelima u ustanovama s nastavom na hrvatskome jeziku. Iz podataka za školsku godinu 2021./2022. vidljivo je da ga primjenjuju češka, mađarska, srpska i talijanska nacionalna manjina, i to češka u šest osnovnih škola, mađarska u osam osnovnih škola i jednoj srednjoj školi, srpska u 27 osnovnih i šest srednjih škola te talijanska u 17 osnovnih škola i četirima srednjim školama.

U modelu B riječ je o dvojezičnoj nastavi. Nastava prirodoslovne skupine predmeta izvodi se na hrvatskome jeziku, a društvene skupine predmeta na jeziku pripadnika nacionalne manjine. Taj model ostvaruje se u posebnim odjelima u školskoj ustanovi s nastavom na hrvatskome jeziku, a u školskoj su ga godini 2021./2022. provodile češka, mađarska i srpska nacionalna manjina. Prema broju škola model B za češki provodio se u jednoj srednjoj školi, za mađarski u trima osnovnim školama te za srpski u dvjema osnovnim školama. Model B provodi se, kako se može vidjeti, u relativno malo obrazovnih ustanova.

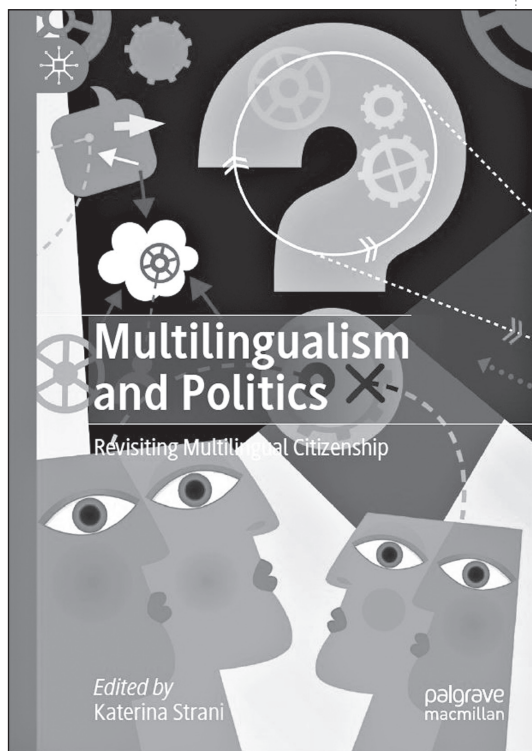
Pod modelom C podrazumijevamo nastavu jezika i kulture nacionalne manjine. Dakle, uz redovitu nastavu na hrvatskome jeziku izvodi se nastava na jeziku nacionalne manjine i poučava se kultura nacionalne manjine dva do pet školskih sati tjedno, a obuhvaća učenje jezika i književnosti nacionalne manjine, geografije, povijesti te glazbene i likovne kulture ili umjetnosti. Nastava po modelu C u osnovnim školama za učenike pripadnike nacionalnih manjina organizira se za razrednu i predmetnu nastavu u posebnim odgojno-obrazovnim skupinama. U školskoj godini 2021./2022. prema modelu C albanski program provodio se u 17 osnovnih škola i jednoj srednjoj školi, njemački u trima osnovnim školama, bošnjački u osam osnovnih škola i dvjema srednjim školama, češki u 24 osnovne škole i četirima srednjim školama, mađarski u 33 osnovne škole i trima srednjim školama, makedonski u šest osnovnih škola i trima srednjim školama, poljski u jednoj osnovnoj školi, rusinski u četirima osnovnim školama, ruski u sedam osnovnih škola i jednoj srednjoj školi, slovački u 18 osnovnih škola i dvjema srednjim školama, slovenski u sedam osnovnih škola i trima srednjim školama, srpski u 33 osnovne škole i trima srednjim školama, talijanski u jednoj srednjoj školi, ukrajinski u pet osnovnih škola te hebrejski u jednoj osnovnoj školi.

Uzevši navedeno u obzir, jasno je da se nastava na nacionalnomanjinskim jezicima, u mjeri u kojoj je to moguće s obzirom na broj i dostupnost nastavnika, održava u popriličnome broju obrazovnih ustanova diljem Republike Hrvatske te da uglavnom zadovoljava potrebe učenika osnovne i srednje škole. Izvaninstitucijsko učenje i poučavanje jezika nacionalnih manjina za odrasle omogućeno je u pojedinim nacionalnomanjinskim

kulturnim ustanovama, a na fakultetskoj razini na pojedinim hrvatskim sveučilištima održava se visokoškolska nastava na kojoj se ne podrazumijeva prethodno poznavanje pojedinoga jezika, odnosno učenje počinje od početka. Kad smo razmišljali o tome gdje bismo pronašli objedinjene podatke o tome koji se jezici nacionalnih manjina poučavaju u Hrvatskoj, gdje je to omogućeno, koja je dostupnost obrazovanja na tim jezicima, pokazalo se da takvih podataka na jednome mjestu zapravo nema. Na podrobnije istraživanje o nacionalnomanjinskome obrazovanju i poučavanju na jezicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj potaknuo nas je poziv prof. dr. sc. Katerine Strani sa Sveučilišta Heriot-Watt u Edinburghu da napišemo poglavlje u knjizi *Multilingualism and Politics: Revisiting Multilingual Citizenship* o temi nacionalnomanjinske jezične politike u hrvatskome obrazovnom sustavu. Poziv nam je upućen u listopadu 2017., a poglavlje je objavljeno 2020. pod naslovom *For Whom the School Bell*

Tolls: Minority Language Politics in the Croatian Educational System. Autori su poglavlja Kristian Lewis, Filip Škiljan i Anita Skelin Horvat.

Budući da nas je dotadašnja vrlo uspješna suradnja potaknula na daljnja istraživanja, već u svibnju 2019. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Institut za migracije i narodnosti potpisali su službeni Sporazum o suradnji, kojim je predviđena provedba zajedničkih istraživačkih programa, znanstvenih predavanja i radionica te, među ostalim, pokretanje projekata na području znanosti i izdavaštva. Tijekom 2021. intenzivirali su se dogovori o suradnji na novome projektu o jezicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Predvidjeli smo da se osim obrazovnoga sustava istraživanja usmjere i na druga područja poput povijesti, kulture i demografije. Na sjednici Znanstvenoga vijeća Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje potkraj 2021. prihvaćen je projekt prijedlog međuinstitucijskoga interdisciplinarnog projekta *Repozitorij nacionalnomanjinskih jezika u Hrvatskoj* (RENA) voditelja Kristiana Lewisa i suvoditelja Filipa Škiljana. Taj je projekt počeo 1. veljače 2022., a trajat će tri godine. Suradnici na projektu zaposlenici su četiriju ustanova.

1. slika: Naslovnica knjige *Multilingualism and Politics: Revisiting Multilingual Citizenship*. Palgrave Macmillan, 2020.

Iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u provedbi projektnih zadataka sudjeluju Mirjana Crnić Novosel, Željko Jozić, Kristian Lewis i Domagoj Vidović, iz Instituta za migracije i narodnosti Dragutin Babić, Marina Perić Kaselj i Filip Škiljan, zatim Vlatka Dugački iz Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža* te Diana Mikšić iz Hrvatskoga državnog arhiva.

Projekti u okviru osnovne djelatnosti

REPOZITORIJ NACIONALNOMANJINSKIH JEZIKA U HRVATSKOJ (RENA)

Voditelj: dr. sc. Kristian Lewis i dr. sc. Filip Škiljan

ODJEL

ODJEL ZA HRVATSKI
STANDARDNI JEZIK

O projektu

voditelj projekta

dr. sc. Kristian Lewis, znanstveni savjetnik, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (klewis@ihj.hr)

suvoditelj projekta

dr. sc. Filip Škiljan, znanstveni savjetnik, Institut za migracije i narodnosti (filip.skiljan@imin.hr)

suradnici na projektu

dr. sc. Dragutin Babić, znanstveni savjetnik u trajnome zvanju, Institut za migracije i narodnosti

dr. sc. Mirjana Crnić Novosel, znanstvena suradnica, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

dr. sc. Vlatka Dugački, viša znanstvena suradnica, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*

dr. sc. Željko Jozić, znanstveni savjetnik, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Diana Mikšić, prof., viša arhivistica, Hrvatski državni arhiv

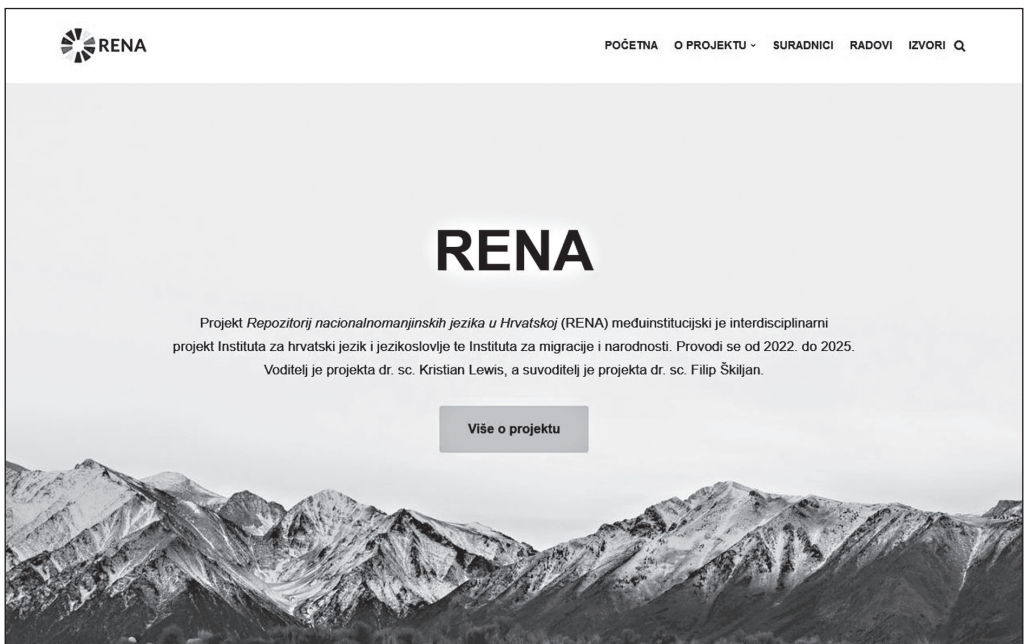
dr. sc. Marina Perić Kaselj, viša znanstvena suradnica, Institut za migracije i narodnosti

dr. sc. Domagoj Vidović, viši znanstveni suradnik, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

2. slika: Projekt RENA na mrežnoj stranici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Sukladno projektnomu prijedlogu osnovni je cilj projekta *Repozitorij nacionalnomanjinskih jezika u Hrvatskoj* (RENA) predstaviti sve nacionalnomanjinske jezike u Hrvatskoj na jednome mjestu. Budući da u Hrvatskoj žive 22 nacionalne manjine, obavijesti o njihovoj prošlosti i jezičnoj rasprostranjenosti predstaviti će se skupno i objedinjeno. Donijet će se informacije za albanski, bugarski, bošnjački, crnogorski, češki, mađarski, makedonski, njemački, poljski, ruski, rusinski, rumunjski, romski,

srpski, slovački, slovenski, turski, ukrajinski, vlaški, talijanski i hebrejski jezik, s osobitim obzirom na njihovo poučavanje u školama. Uz jezične značajke za svaku nacionalnu manjinu izradit će se zemljovidi na kojima će biti označeno gdje se u Hrvatskoj poučava pojedini jezik. Na stranici će također biti popisana i dostupna literatura o manjinskim jezicima i općenito o nacionalnim manjinama u Hrvatskoj. Posebno će se nastojati osvijetliti povijesni kontekst doseljavanja i življenja na određenome prostoru utemeljen na istraživanju arhivske građe. Usto, navest će se demografski podatci o pojedinoj manjini od 1880. do 2021. godine, donijet će se pregled relevantnih dokumenata kojima se zakonski regulira nacionalnomanjinska tematika, prati provedba programa i slično. Te će dokumente pratiti i niz korisnih poveznica na različite državne ustanove, urede, ali i nevladine i nacionalnomanjinske organizacije, društva i udruge koje se u prvome redu zanimaju za pitanja povezana s nacionalnim manjinama. Posebnu ćemo pozornost posvetiti kulturi i umjetnosti nacionalnih manjina, konkretno književnosti, glazbi, likovnosti, plesu, filmu i arhitekturi, a nastojat ćemo navesti i sve znamenite osobe pripadnike pojedine nacionalne manjine. Predviđene su diseminacijske aktivnosti tijekom trajanja projekta (okrugli stolovi, razgovori s pripadnicima nacionalnih manjina o projektnim temama i sl.) na područjima na kojima žive nacionalnomanjinske zajednice kako bi se projekt dodatno približio široj javnosti, ali i samim pripadnicima nacionalnih manjina te znanstvenicima.

3. slika: Mrežna stranica RENA-e na adresi <https://rena.jezik.hr/>

Tijekom dosadašnjih istraživanja naišli smo na neka pitanja koja će za trajanja projekta zahtijevati detaljniju analizu. Zasad ćemo samo istaknuti da načelno navođenje dvadeset i dvaju jezika nacionalnih manjina potiče na dodatna razmišljanja o tome je li doista tako. Primjerice, jezična je činjenica da u Hrvatskoj postoje dva romska jezika – romani čhib i bajaški. Svaki od njih trebat će pažljivo opisati i objasniti razliku među njima. Ne može se zanemariti ni pitanje vlaškoga jezika i vlaške manjine. Govore li svi Vlasi vlaškim i jesu li govornici vlaščkoga jezika uvijek Vlasi? Istraživanja pokazuju da jezični i nacionalnomanjinski identitet nisu uvijek podudarni. Postoje li možda u Hrvatskoj dva jezika koja nazivamo vlaškim? Konačno, smatraju li Židovi u Hrvatskoj materinskim jezikom hebrejski, hrvatski, jidiš ili ladino? Na sve ćemo te dvojbe nastojati odgovoriti nakon provedenih istraživanja.

Ostvarenje projektnih ishoda može se od početka rujna 2022. pratiti na projektnoj mrežnoj stranici <https://rena.jezik.hr/>. Sadržaj stranice podijeljen je u nekoliko cjelina. U cjelini *O projektu* donose se sažete, a zatim i detaljnije obavijesti o RENA-i uz izbor objavljenih radova projektnih suradnika prije pokretanja projekta. U cjelini *Projektne aktivnosti* mogu se dobiti obavijesti o dosad održanim predstavljajima projekta, novim publikacijama i sudjelovanjima na skupovima, a objavljuvat će se i buduća događanja na kojima će sudjelovati suradnici. U cjelini *Projektne rezultati* u ovome se trenutku nalazi interaktivni zemljovid na kojemu su predstavljene škole u kojima se održava nastava na jeziku nacionalnih manjina prema modelima A i B te četiri klasična zemljovida sa školama u kojima se održava nastava na mađarskome, talijanskome, srpskome i češkome jeziku prema modelima A i B. U skorije vrijeme ondje će biti objavljeni skupni podaci za pojedine nacionalne manjine koje smo prethodno spomenuli. U cjelini *Suradnici* navedeni su znanstvenici koji sudjeluju u provedbi projekta, ali i stručni i vanjski suradnici. Posebno bismo istaknuli cjelinu *Radovi*, u kojoj se nalaze dosad objavljeni članci i knjige izrađeni u sklopu projekta. Riječ je o člancima Domagoja Vidovića *Kratak poredbeni osvrt na hrvatsku i ukrajinsku antroponimiju* (*Hrvatski jezik* 9/2. 2022. 17–21) i Dragutina Babića *Česi u Požeštini (Bjeliševac, Kaptol): socijalna integracija i asimilacija* (*Sociologija i prostor* 60/1. 2022. 155–177) te knjizi Hrvoja Petrića, Filipa Škiljana i Kristiana Lewisa *Nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji* (Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Zagrebačke županije. Mičevac. 2022. 308 str.) i knjizi Filipa Škiljana *Tragovima nacionalnih manjina po Zagrebu* (Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba. Zagreb. 2022. 288 str.). Sve te publikacije mogu se besplatno preuzeti, a preuzimanje knjiga omogućili su i dopustili izdavači – predsjednik Koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Zagrebačke županije gospodin Salih Huremović i predsjednik Koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba gospodin Juraj Bahnik. Novi su radovi i članci u tisku te će se nakon objavljivanja moći preuzeti na stranici RENA-e. U posljednjoj cjelini *Izvori* nalaze se relevantni dokumenti i korisne poveznice na znanstvene, vladine i nevladine ustanove povezane s projektnom temom.

Projekt *Repozitorij nacionalnomanjinskih jezika u Hrvatskoj* veljači 2023. obilježit će svoju prvu godinu. Nadamo se da će njegovi dosadašnji ishodi i planirana postignuća za drugu i treću godinu, koja obuhvaćaju objavljivanje novih znanstvenih, stručnih i znanstveno-popularnih radova s projektnom tematikom, a zatim i objavljivanje knjižne publikacije u završnoj godini projekta te pojačane diseminacijske aktivnosti poput predstavljanja projekta, održavanja okruglih stolova i razgovora s pripadnicima nacionalnih manjina o projektnim temama (zapadna Slavonija, istočna Slavonija, Istra, Međimurje, Banija/Banovina, Kordun, Dalmatinska zagora i Lika) pridonijeti jačanju vidljivosti nacionalnih manjina u višejezičnome okružju kakvo Hrvatska i jest. Vjerujemo da će i ovaj članak biti svojevrsan poziv pripadnicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj, članovima znanstvene zajednice, profesorima, studentima i svima zainteresiranima da razmisle o mogućnosti za buduću suradnju na RENA-i.

4. slika: Logotip projekta *Repozitorij nacionalnomanjinskih jezika u Hrvatskoj* (RENA)